

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Prosociální chování
současný stav a možnosti rozvoje

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracovala:
Lenka Vitonská

Hranice 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Prosociální chování - současný stav a možnosti rozvoje*“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Hranicích dne 10. dubna 2012

.....

Lenka Vitonská

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za věnovaný čas a velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi Vladimírovi a celé mé rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytovali nejen při zpracování mé bakalářské práce, ale v průběhu celého studia.

Lenka Vitonská

„Pouze život, který žijeme pro ostatní, stojí za to“

Albert Einstein

OBSAH

ÚVOD	2
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1. Sociální vztahy.....	5
1.1 Charakteristika základních pojmů.....	6
1.2 Sociální vztahy v rodině a ve škole.....	8
1.3 Sociální vztahy ve společnosti	12
1.4 Vzory v sociálních vztazích	14
2. Výchova k sociálnímu a prosociálnímu chování.....	16
2.1 Výchova k sociálnímu a prosociálnímu chování v rodině.....	17
2.2 Výchova k sociálnímu a prosociálnímu chování ve škole.....	19
2.3 Vliv masmédií na výchovu k prosociálnímu chování.....	22
II. EMPIRICKÁ ČÁST	
3. Pohledy dětí na vztahy v rodině.....	27
3.1 Cíle, hypotézy a metody sociologického šetření.....	28
3.2 Organizace sociologického šetření	29
3.3 Analýza zjištěných odpovědí	30
ZÁVĚR.....	39
RESUMÉ.....	41
ANOTACE.....	42
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	43
SEZNAM PŘÍLOH.....	45

Úvod

Proč se zabývat otázkou prosociálního chování? Proč někteří lidé jednají prosociálně více a někteří méně? To jsou jedny z mnoha otázek, které mě vedly k výběru tématu bakalářské práce.

Toto téma je tak velmi obsáhlé, že lze odpovědět jen na pár základních otázek. Po takzvané „sametové revoluci“ v roce 1989 došlo k velkým nejen politickým, ale také ke společenským změnám, které měly obrovský vliv na vývoj naší společnosti. Tento vývoj se posunul směrem k negativismu v myšlení lidí, k egoismu, ke ztrátě hodnot a k diskriminaci z různých důvodů. Může se jednat o diskriminaci starých lidí, nemocných, opuštěných dětí či jinak sociálně znevýhodněných.

Dle mého názoru je situace vážná, a jestliže bychom se měli dívat na současné politiky jako na vyšší autoritu, tak musím zcela nekompromisně od politických špiček očekávat taky špičkové chování. Nejen, že se umějí mezi sebou pozdravit, ale mezi nimi budou fungovat principy slušnost a prosociality. Dospívající mládež bývá mnohmluvná až drzá. Lidé se jinak chovají, jinak přemýšlejí o světě, jinak přistupují k věcem.

Ideální by byl stav, kdy lidé budou žít v harmonii, budou dělat to, co chtějí a co je baví, zabývat se tedy věcmi, které je naplňují a uspokojují a neomezují přitom ostatní. Většina lidí z nějakého důvodu věří tomu, že čím víc peněz budou mít, tím budou šťastnější. Nezpochybňuji roli peněz ve světě, ale duševní štěstí určitě nepřinesou. Podívejme se na nejbohatší lidi. Většina z nich se nakonec dala na dobročinnost a pomoc potřebným. Dobrovolnické a prosociální aktivity totiž mohou pomoci druhým. Pro každého z nás je totiž přínosné zkusit a udělat něco pro radost někoho jiného. Dobrý pocit z pomoci je jakým si bonusem.

Jakékoliv prosociální chování a je jedno jestli jako dobrovolník sázím stromky, trénuji mládež nebo se jen slušně chovám k druhým lidem. Je důležité nesedět nečině doma, ale aktivně se zapojit do procesu pozitivních změn v prosociálním chování. Tím samozřejmě narůstá u jedince pocit sebeúcty a sebedůvěry. Člověk se tak stává v dobře vychované společnosti člověkem respektovanějším a uznávanějším.

Podívejme se třeba na Nicolase Wintona – když viděl, že je třeba zachránit ohrožené děti před nacisty, udělal to. Dneska spousta lidí vykládá, co by se mělo, všem vadí korupce, ale nikdo nic neudělá, jsme laxní a zlenivělí. On viděl problém a okamžitě hledal řešení.

Je nutné si uvědomit, že každý člověk je originál. Nejen vzhledem, ale především myšlením, nápady, chováním. Jen díky této různosti a pestrosti se svět posunuje vpřed.

Prosociální chování tedy hraje v životě každého z nás velmi důležitou roli. Pomoc, dobročinnost, spolupráce, všechny tyto pojmy jsou obsaženy ve významu slova prosociální. Prosociální chování rozvíjí a podporuje etická výchova, která také pomáhá budovat harmonické vztahy v rodině a ve společnosti, jenž se všude ve světě stává multikulturní. Je třeba si uvědomit, že každý z nás má volbu: buď prosociálnost vykonávat jednotlivě nebo v různých společenstvích. Existuje rovněž otázka: „Když se někdo nenaučí do určitého věku sociálnímu cítění, má šanci se to naučit jako dospělý?“ a „Kdy je ten věk do kterého by to měl umět?“. Nastává také doba, kdy dochází k posunu vnímání a respektování stáří. Jednou z příčin je možná změna ve způsobu soužití mezi mladými a seniory. Je důležité, aby se v médiích a na veřejnosti mluvilo o tom co je morální a etické a co nikoliv. Média by neměla upřednostňovat témata a fotografie mladých lidí, protože naše společnost demograficky stárne.

Cílem mé bakalářské práce je ověření obecné úvahy v dnešní společnosti, že mládež nemá prosociální chování, a porovnání zájmu a ochoty žáků a studentů pomoci různě znevýhodněným sociálním skupinám. Dalším cílem je nalezení cest, které umožňují rozvoj prosociálního chování pozitivním směrem.

Má bakalářská práce je rozdělena na dvě části. Jedná se o část teoretickou a část empirickou. První dvě kapitoly tvoří část teoretickou a třetí kapitola tvoří část empirickou.

První kapitola je zaměřena na charakteristiku základních pojmů z tématu prosociálního chování a na sociální vztahy v rodině, škole a ve společnosti.

Druhá kapitola je zaměřena na výchovné styly, které ovlivňují rozvoj prosociálního chování.

Druhá část bakalářské práce je částí empirickou. Tato část byla zaměřena na metody a průběh sociologického šetření. Byly využity metody pozorování, rozhovorů a dotazníkového šetření mezi dětmi v Domě dětí a mládeže v Hranicích a na základní a střední škole také v Hranicích.

„Pečuj o své myšlenky, neboť se z nich stanou slova.

Peču o svá slova, neboť se z nich stanou skutky.

Pečuj o své skutky, neboť se z nich stanou zvyky.

Pečuj o své zvyky, neboť utvářejí charakter.

Pečuj o svůj charakter, neboť ten utváří osud.

A osud to je tvůj život.“

(dalajláma)

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Sociální vztahy

Člověk je již ze své podstaty tvor společenský a proto můžeme pojem sociální vztahy definovat jako chování mezi lidmi navzájem. Vypuzení člověka ze společnosti bylo a je největším trestem pro člověka.

„Jednou z nejvážnějších mezer v současném výchovném systému je nedostatek pozornosti, věnované aspektům mezilidských a sociálních vztahů. Naši předkové si tuto důležitost uvědomovali“. Dobré mravy otvírají brány knížat.“

(Olivar, R. *Etická výchova*, 1992, s. 11)

Mezilidské vztahy mohou nabývat nejrůznějších podob, od vztahů velmi špatných (vztahy negativní) přes vztahy neutrální až po vztahy velmi dobré (vztahy pozitivní). Sociální vztahy je tak možné definovat jako chování lidí mezi sebou navzájem.

Již tvůrce etikety Guth–Jarkovský říkal, že slušnost ve vztazích je člověku vrozená, zdvořilosti se musíme učit. Slušnost je to co v sobě musí mít pokrývač i desetileté dítě.

Každý člověk se do kontaktu s druhým člověkem nebo různě specifikovanou skupinou dostává již od svého narození a tento kontakt je ukončen až jeho odchodem z tohoto světa. Společenské vztahy obecně jsou velmi složité, záleží na prostředí, ve kterém vznikají či se upevňují, záleží na výchově a vzdělání a samozřejmě na psychickém vývoji jedince.

Je tedy dobré, dle mého názoru, zavedení etické výchovy do našich škol, která je vyučována zážitkovou metodou. Pokud budeme něco pouze mentorovat a kázat o slušném chování a společenských vztazích tak se pro naše děti stane předmětem nezajímavých dovedností. Neočekávám, že zavedením etikety se změní pohled na druhé jako mávnutím proutku, ale cokoli co povede ke zlepšení vzájemných sociálních vztahů je cestou k lepší společnosti. Je to cesta, která nás podvědomě naučí naše práva a povinnosti a úctě k lidskému životu.

Je důležité, aby se v médiích a na veřejnosti mluvilo o tom co je morální a co nikoliv. Vždy se sice najde skupina lidí s „pružnou morálkou“, ale co se stane, pokud bude mít

„pružnou morálku“ celá společnost? Nikdo se nebude moci spolehnout na morální chování druhé strany.

„Každý soucítí s trpícím přítelem, ale sympatizovat s přítelovým úspěchem-to vyžaduje velmi dobrou povahu.“

Oscar Wilde

1.1 Charakteristika základních pojmů

Empatie

Neboli vcítění označuje Výrost (1997) jako porozumění emocím a skutkům druhého člověka. Neznamená to, ale mít stejný názor. Jde o to, aby člověk v životě pochopil, že vcítěním se do druhého jedince oblaží nejvíce sám sebe.

Etika

Etika je z řeckého slova ethos – mrav a je teorií morálky. Již starověcí filozofové se zabývali a zkoumali morálku a její normy. Etika se zabývá hodnotami, normami a principy, které usměrňují lidské jednání v situacích, kdy existuje možnost volby prostřednictvím svobodné vůle.

Prosociální chování

Toto chování se dle Výrosta (1997) vyznačuje skutky a činy ve prospěch druhého, bez toho, že očekávám odměnu nebo sociální uznání. Odměna v dnešní společnosti, kterou Helena Radlinská dělí na materiální a duchovní se stala velkým důvodem pro konání skutků pro druhého. Konkrétní formy prosociálního chování jsou různé. Mohou jím být například pomoc, spolupráce, darování a to nejen vůči nejbližším, známým, ale i vůči zcela neznámým lidem. Výzkumníky bylo zjištěno, že pomáháme spíše lidem ze stejné nebo vyšší sociální vrstvy jako jsme my sami, pomáháme těm, kteří jsou lépe oblečení než my, a že vzájemná pomoc je častá tam, kde se lidé dobře znají. Tento projev chování je společností brán jako výraznější projev prosociality.

Rodina

Rodina dítěte – biologická či náhradní by měla hrát maximální možnou roli v pozitivní péči o děti. Pro zdravý psychický, fyzický a sociální vývoj dítěte a pro naplnění potřeb dítěte je důležité, aby si budovalo za pomoci rodičů kvalitní vlastní identitu, schopnost sebekontroly a rozumělo své minulosti i stávající situaci a vyrovnalo se s ní. Děti mají rády své rodiče, a to i tehdy když jim rodiče ublížili.

Socializace

Je založena na celoživotním sociálním učení, vyplívajícím z kontaktu s lidskou společností. Výsledkem tohoto procesu je rozvoj specificky lidských vlastností a kompetencí, ale i schopnost jejich regulace v závislosti na pravidlech této společnosti a modifikace na základě aktuální situace.

(Vágnerová, M. *Základy psychologie*, 2004, s. 273 - 274)

Škola

Je vzdělávací institucí, která se snaží připravit své žáky po stránce intelektuální, znalostní a se sociálními dovednostmi. Měla by na žáka pohlížet jako na jedinečnou bytost se svými klady i negativy. Škola má různé vzdělanostní stupně a využívá rozdílných přístupů ke vzdělávání svých žáků.

Výchova

Je složitý společenský proces, ve kterém dochází k interakci mezi vychovávajícím a vychovávaným. Má mít svůj cíl a vede k socializaci. Podstatnými znaky výchovy je cílevědomost, záměrnost, soustavnost a organizovanost.

(Bakošová, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*, 2008, s. 50)

Výchova by se měla soustřeďovat na společenské cíle nejen na jednotlivce, měla by se podílet na zespolečnění člověka, na jeho začleňování do společnosti. Člověk bez společnosti není člověkem.

(Hroncová, J. *Sociálna pedagogika*, 2004. In: Natorp, 1927)

Vztahy

Mezilidský vztah, cizím slovem interpersonální vztah je obecnou vlastností konkrétního člověka, která se váže k jinému člověku nebo skupině lidí. Vztahy jsou velmi křehkou záležitostí a jsou založeny na schopnosti najít, budovat, udržet, případně ukončit vztah. V praxi může tato vazba nabývat nejrůznějších podob a vždy záleží na dalších okolnostech a podmínkách její existence. Ideální je pokud dobrovolný vztah přináší oběma stranám užitek a je oběma stranami pozitivně chápán.

1.2 Sociální vztahy v rodině a ve škole

Vzájemné vztahy rodičů, jejich vztah k dětem, vztah sourozenců, vztah několika generací jsou prvotním vzorem pro děti. Zvyky v rodině mají trvalý účinek na pozdější postoje a hodnoty. Dítě se učí poznávat sociální role a sociální způsoby chování a jednání.

Rodina je primární sociální skupina (biologická či náhradní) nebo sociální systém, který je velmi individuální. Ještě donedávna byl rodinný model jasný: máma, táta a děti. A dnes? V podstatě existuje jakákoli kombinace. Máma a děti. Dva tátové, co se milují, a děti. Máma, několik tátů, děti.... Dnes procházíme dobou kdy je možné cokoli. Opustit rodinu najednou není nectnost, zamilovat se podruhé, potřetí najednou není emoční labilita a nespolehlivost, ale přirozený vývoj. Svoboda, kterou naše doba přinesla, některým dětem prospěla, některým nepospěla. Rodina je tedy společenství lidí, kteří žijí pod jednou střechou a jsou mezi nimi pokrevní, manželské nebo rodičovské vztahy.

Proto se ptám sama sebe zda potřebuje společnost rodinu jako základ? Dnes se většina lidského kontaktu odehrává v kratičkých zprávách přes různé přístroje a díky nim se lidé nemusejí ani setkat. Nemusejí se dotknout, obejmout, vidět se. Rodina tímto získala emoční odstup. Tím rodina tedy ztratila tu zkušenost, jaké to je milovat a žít pro někoho dvacet, třicet, čtyřicet let...Ti, co to zažili, tvrdí, že to stojí za to. Konečně jen oni to mohou vědět. Rodinu biologickou nebo náhradní tedy nelze žádným jiným nebo lepším systémem nahradit.

Rodina zabezpečuje pro všechny své členy a pro celou společnost různé funkce, především je to:

- ❖ **funkce socializační** - kdy se člověk rodí do určité rodiny, tuto rodinu si nikdo z nás nemůže vybrat. Tato rodina ho učí včlenit se do společnosti, naučit se žít ve společnosti, komunikovat uvnitř a vně společnosti, pomáhá dítěti vytvořit si systém hodnot a norem,
- ❖ **funkce ekonomická** - cílem této funkce je zabezpečit životaschopnost rodiny a jejich příslušníků. Ekonomická situace rodiny je závislá na schopnostech a možnostech rodičů. Tato situace záleží na náročnosti a požadavcích všech členů rodiny,
- ❖ **funkce biologicko-reprodukční** - je funkcí základní a historicky nejstarší. Reprodukční funkce rodiny je v dnešní době a ve stávající politické a ekonomické situaci ohrožena,
- ❖ **funkce výchovná** - vychází z požadavků a cílů společnosti. Společnost klade na rodinu potřebu výchovy člověka humánního, soběstačného, mravného, prosociálního, tolerantního a empatického.

Na výchovu dítěte má největší vliv rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Je ideálním místem pro rozvoj dítěte. Zažívá v něm pocity zázemí, lásky, bezpečí a přátelství. Ve výchově rodiče uplatňují různé styly výchovy. Tyto výchovné styly jsou rozdílné u rodičů, kteří jsou nároční a děti kontrolují a u rodičů nenáročných. Výchovné styly tedy rozdělujeme:

- ❖ na **styl demokratický**, který zohledňuje potřeby dítěte. Jak rostou jeho mentální schopnosti, dává mu rodič odpovídající množství svobody, umožňuje mu samostatně se rozhodovat a projevovat své názory. Záleží samozřejmě na situaci. Nedá dítěti možnost vybrat si, zda půjde do školy nebo ne, ale diskutuje s dítětem, mu dá možnost rozhodnout, kdy psát úkoly. Přitom se nezříká rodičovské zodpovědnosti. Tento efekt demokratického stylu nelze vnímat jako zaručený,
- ❖ na **styl liberální**, který preferuje svobodu dítěte bez jakýchkoli omezení, nechápe potřebu, pokud se dítě nenaučí rozpoznat meze, za nimiž zraňuje druhé. Je opakem výchovy autoritativní. Při takovémto výchovném stylu si dítě, především ve starším školním věku, samo určuje, co má dělat, je pro rodinu

středobodem, rodiče jsou někdy až v roli jeho služebníků. Tento výchovný styl může mít vliv na jeho školní socializaci – dítě může být sobecké, povýšené, neschopné podřídit se řádům,

- ❖ na **styl autoritářský** je typický pro rodiče náročné a projevuje se používáním zákazů, příkazů, striktním vyžadováním poslušnosti, odmítáním samostatnosti dítěte v jeho názorech a činech, projevy nesouhlasu se u dítěte trestají. Rodiče s tímto výchovným stylem nerespektují schopnosti a možnosti svého dítěte, nedokáží se vcítit do pocitů dítěte.

Posledních deset dvacet let se ve výchově českých dětí něco mění. Co se stalo? Víc se díváme přes hranice a přebíráme výchovné metody, které jsou běžné v západní Evropě. Své potomky méně trestáme a více chválíme, rozdáváme méně výchovných pohlavyků a více s dětmi diskutujeme. Přístup k výchově dětí se v Čechách pozvolna mění. Je to i tím, že si děti pořizujeme mnohem později, než tomu bylo v generaci našich rodičů. Mění se společnost a mění se i výchova. Rodiče jsou benevolentnější, připouštějí diskusi s dětmi.

Velmi důležitá je shoda rodičů. Na nejednotnou výchovu se pak doplatí tím, že se dítě nenaučí přijímat jasná pravidla. Výchova vyžaduje různé zásahy, někdy musíme být přísní, jindy můžeme pomoci.

„Výchova v rodině má rozvíjet - vztah k sobě samému,

- vztah ke společnosti, k lidem, k rodině,

- vztah k přírodě.

- ❖ **Vztah k sobě samému** má být podmíněn láskou a úctou k životu, zdraví a zabezpečení vzdělání. Rodinná výchova má pěstovat u dítěte svobodu a zodpovědnost, svobodu v rozhodování, zodpovědnost za svoje činy. Vychovávat třeba takovou osobnost, která bude mít dobrý hodnotový základ a bude umět sladit individuální a společenské požadavky. Ve smyslu přežít život podle možnosti příjemně a šťastně.
- ❖ **Vztah ke společnosti, k lidem k rodině**- vychovávat dobré vztahy k jiným, schopnost spolupráce, umět se přizpůsobit, rozhodovat i vést lidi – to jsou základy modelu, který si děti osvojují v rodině. Děti se učí ve vlastních rodinách a to na základě vztahu svých rodičů k širší rodině.

- ❖ **Vztah k přírodě** - *zničující činy lidí, které poškozují ovzduší, znečišťují vodu, lesy i celou přírodu nemají být v rodině akceptovány.*“

(Bakošová, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*, 2008, s. 94)

Pro zajištění pozitivních vztahů v rodině je dle mého názoru důležité porozumět tomu, čeho je konkrétní dítě schopno dosáhnout v jeho jednotlivých stupních vývoje a samozřejmě pochopit své vlastní rodičovské schopnosti a možnosti rodinných faktorů.

- ❖ **Vývojové potřeby** – potřebná očkování, vhodná strava, tělesná aktivita, zajištění přístupu ke knihám, možnost zažít úspěch, získávání dovedností, nabytí praktických, emočních a komunikačních schopností, které jsou potřebné k rostoucí nezávislosti.
- ❖ **Rodičovské schopnosti** – stabilní rodinné prostředí a udržování kontaktů dítěte s významnými členy rodiny.
- ❖ **Rodinné faktory** – rodinná historie, bydlení, zaměstnanost, příjem a sociální interakce rodiny.

Pro výchovu v rodině je velmi nebezpečné množství násilí v médiích a všude kolem nás.

Škola si vytváří vzdělávací program dle svých potřeb a požadavků. U státní školy bývá velmi znát, že pedagogové nejsou jednotní, nemají vytvořené jednotné názory. Děti tuto nejednotu vycítí a vznikají potíže. Určitě by bylo přínosné nejen pro žáky, ale i pedagogy samotné, kdyby si ustanovovaly na školách jistá pravidla a dohody, které budou následně z jejich strany dobrovolně respektovány a podporovány.

Sociální vztahy ve škole závisí na počtu žáků, prostředí, pedagogickém umu, mentální vyspělosti žáků. Učitel se stává příkladem. Dle mého názoru prochází školství a výuka většími, či menšími změnami podle toho, jak se mění a vyvíjí naše společnost. Zastávám názor, že mezi učitelem a žákem by měl být, pokud možno kamarádský vztah spojený ze strany žáka s uznáním autority učitele, s jeho profesním respektováním. Již vnitřní atmosféra školy, má bezprostřední vliv na rozvoj charakteru studentů a žáků. Za podstatný faktor podporujícího prostředí je pokládána vyváženost mezi soutěživostí a spoluprací žáků a studentů a vůle společenského prostředí činit dobro.

Tento názor se shoduje i s odborným názorem předního českého pedagoga J. Průchy (1997). Dnešní škola určitě dává žákům a studentům široké možnosti, jak se dobře připravit pro společnost. Žák již není jen pasivním posluchačem, učitel není jen přednášejícím. Učitel by měl být připravený sdělovat, vysvětlovat a pomáhat, protože má zkušenosti a znalosti.

V období puberty je cítit potřeba většího vnímání nebo pochopení ze strany učitelů. Žáci už chtějí být bráni jako dospělí, mají řadu problémů, snaží se vyniknout ať už v pozitivním, či negativním jednání.

Na střední škole se již objevuje vstřícný přístup učitelů, hodně se změnil vztah učitel-žák. Zvyšuje se možnost více se ptát nebo diskutovat o problémech. Středoškolák je už v dnešní době na dobré škole brán jako partner, jenž od svého učitele může hodně získat, pokud získat chce. Ale i na střední škole ještě dochází k problémům, ke střetům i k nekázní. Žák ještě není uvědomělým studentem, občas vybočí a jedná až neuvěřitelně, někdy ze snahy vyniknout, někdy z pouhé recese. Sem například patří i zbytečně nesmyslné natáčení učitele na mobil. Může být sice jen nevinnou chvilkovou zábavou pro žáky, ale při vytržení některých slov učitele z kontextu může vyústit až v určitý způsob šikany učitele, zvláště pokud má za cíl učitele zesměšnit.

Výchova dětí ve škole i doma by měla být postavena na důrazu a výchově charakteru, nikoli jen intelektu.

„Člověk se stává člověkem, pokud na něj působí společenské prostředí.“

(příслови)

1.3 Sociální vztahy ve společnosti

Praktické zprostředkování základních hodnot vložených od rodičů by mělo být uskutečňováno ve vzájemné interakci se společností. Do roku 1989 si byly jednotlivci ve společnosti blíže a jejich vzájemná nezištná pomoc byla častější a jejich vztahy dle mého názoru upřímnější. Současná společnost se díky svému přeorientování se na

materiální hodnoty a dání do pozadí duchovní stránky stává stále horší a mnozí lidé dospěli k hodnotové krizi a nevědí kudy kam. Mládeži chybí vnitřní kompas a pozitivní vzory. Lidé se stávají nespokojenějšími, mrzutějšími, bezcitnějšími, egoističtějšími, agresivnějšími. Praktikování principu „*Prosad' se nebo zemři*“ se vystavují miliony lidí hektické práci, která přináší stres, vede k nemocem tělesným i duševním. Zevní pohodlí život sice ulehčuje, ale vytváří obtíže vnitřního života člověka. Aby lidé věnovali čas a úsilí rozvoji svých schopností a nadání, svého charakteru, mravnosti a pomoci bližnímu, tedy rozvoji svého ducha je ani nenapadne. Je dobré si připomenout „*Nevezmeš sebou na věčnost ze svého hmotného majetku nic, co jsi měl, nýbrž paradoxně jen to, co jsi dal.*“ (lidová moudrost)

V důsledku globalizace je dnešní svět propojenější, otevřenější a multikulturní. Dnešní problémy jsou o to složitější, že mezi kulturami jednotlivých národů mohou být zásadní rozdíly. Východiskem multikulturní výchovy musí být výchova k toleranci, ke snášenlivosti. Jedním z úkolů musí být hledání vzájemného vztahu mezi různými kulturami a současné posilování kulturní identity. (Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*, 2008, s. 162)

Současná společnost je dle mého soukromého pozorování hrubší a individualistická. Lidé se zajímají jen o své potřeby a potřeby a zájmy druhých je nezajímají. Musíme tedy každý z nás, pokud chceme, aby se společnost změnila pozitivním směrem, začít pracovat sami na sobě a pokud budeme své pozitivní stránky ukazovat v širším společenství je zde velká šance na žádanou změnu ve společnosti. Každý z nás totiž působí na druhé nejen přímo, ale i zprostředkovaně. To se pak projeví i tím, že se o mém úsměvu, pozdravu či ochotě druhému jedinci nezištně pomoci, dovědí další lidé, kteří se snad budou snažit mé prosociální chování napodobit.

„Neztrácejte víru v lidstvo. Pomyslete na stamiliony lidí, kteří vám nikdy neprovedli žádný hanebný kousek.“

(Hubbard)

1.4 Vzory v sociálních vztazích

Možnost výběru vzorů je důležitým předpokladem pro osvojení si určitého druhu chování. V dnešní technické době se pro mladé lidi stávají vzory osoby, které jsou často vidět v televizi nebo slyšet v rozhlase. Jsou to osoby, které máme pouze díky těmto médiím neustále na očích. Problémem je to, že se s těmito lidmi nedostane člověk do bližšího kontaktu a mediální obraz neodpovídá skutečností. Vzorem pro mládež, která po nás bude tvořit společnost, by měli být vědci, pedagogové, umělci, lékaři. Velcí odborníci v těchto oborech bývají velice skromní a pokorní a skromnost je nepředurčuje k tomu, aby byli více na očích.

Vezměme si například světoznámého českého plastického chirurga MUDr. Bohdana Pomahače, který vedl tým provádějící první úplnou transplantaci obličeje v Spojených státech amerických, která byla zároveň celosvětově teprve třetí. Jeho úspěch jej zařadil k nejlepším lékařům světa. Tento lékař je velmi skromný a přitom je jeho odborná práce velkou obětí. Tato operace trvala 15hodin. Operátor musí být po celou dobu plně soustředěn na svou práci, omyl operátora je nenapravitelný. MUDr. Bohdan Pomahač by svůj čas mohl věnovat své rodině. On, ale svou práci bere jako poslání a je projevem největšího prosociálního chování. Tento člověk a jemu podobní by měli být pro nás všechny vzorem.

Zdá se mi, že o potřebě mužských vzorů v sociálních vztazích pro chlapce se mluví častěji než v případě děvčat. Vždyť logicky i ony, stejně jako kdysi my, se snaží někomu podobat, nebo se od něj naopak odlišovat. Své vzory potřebují holky stejně jako kluci. Pokud mužský element chybí, může to poznamenat jak chlapce, tak děvče.

Hlavními pozitivními vzory pro mladou generaci by měli být jejich rodiče a nejbližší příbuzní. Ti jim dávají dle svých materiálních i duševních možností nejvíce lásky a snaží se o uspokojení jejich potřeb a o poskytnutí bezpečí. Jestliže dojde k dlouhodobějšímu a závažnějšímu narušení atmosféry rodiny je to velký problém, který může mít silný a nesmazatelný vliv na vytvoření rodinného vzoru. Nejbližší příbuzní jsou, ale také vzory v negativních vztazích. Děti vidí a hlavně cítí, že není něco dobře ve vztazích. Jsou totiž myslící a cítící bytosti.

Dle mého názoru není dobře u mladých lidí skrývat před nimi negativní situace, protože i tyto situace se stávají vzory. Bylo by tedy nebezpečné pro budoucí generaci vyhybat se negativnímu. Vše co je negativní nás vlastně posiluje pro následné životní situace. Pokud bychom naše děti s těmito negativními (pokud už přijdou) vzory neseznámili, je velká pravděpodobnost, že při dalším podobném negativním by děti tuto situaci nemusely unést. Je samozřejmé, že záleží na biologickém a psychickém vývoji dítěte a nejmenší děti nebudeme seznamovat nebo vystavovat traumatům. Zhodnocení dané situace tedy záleží na rodičích. Vzory v sociálních vztazích, ale nepozorujeme jen u nejbližších.

Sociální vztahy probíhají v průběhu celého našeho života. Dějí se v obchodě, u lékaře, ve škole, ve vlaku nebo v práci. Veškeré sociální vztahy ovlivňuje naše snaha o altruistické chování. Vždyť ze začátku by snad stačilo být na druhého slušný, usmát, podat mu ruku nebo umět pozdravit. Vynikajících vzorů není nikdy dost.

„Nejdůležitější věcí v životě je pomáhat k vítězství ostatním. I kdyby to mělo znamenat, že zpomalíme a změníme svůj vlastní závod.“

(přísloví)

2. Výchova k sociálnímu a prosociálnímu chování

Aby každý z nás byl schopen žít ve společnosti, ve které se projevuje láska, tolerantnost a ochota spolupracovat je potřeba se všem těmto lidským dovednostem a schopnostem učit. K výchově může docházet v průběhu celého lidského bytí. A kdo vychovává? Těmi prvními a nejdůležitějšími vychovateli jsou rodiče, ale také prarodiče, sourozenci, rodina. Hned na druhém místě mě napadá škola, učitelé, vychovatelé a spolužáci. Ale takovýchto činitelů je mnohem více. Působí na nás to, kde bydlíme, jestli na vesnici nebo ve městě, knihy, televize, sociální situace, politická situace, počet sourozenců, přátelé, koníčky, zájmy nebo víra.

Výchova je potřebná u člověka k výchově jeho vlastních citů, kdy jedinec vlastní sebevýchovou dokáže ovlivnit své vlastní emoce. Ovládnutí svých emocí dovede člověka k jeho vlastní citové stabilitě. Výchova společnosti vede k pozitivnímu vnímání odlišností, rasových, náboženských i sociálních.

Působení výchovy může být záměrné i nezáměrné. Záměrně dítě vychováváme například rozhovorem, diskusí, napomenutím nebo pohlazením... Nezáměrně příkladem, tím jak mluvíme, jak se chováme, co čteme, s kým se stýkáme. Takovýchto příkladů by mohlo být daleko více. Jaké působení je důležitější? Jedni říkají: Nejdůležitější je být pracovitý, čestný, spravedlivý. Druzí namítnou: to se dnes nenosí. V dnešním světě ob stojí jen ten, který se neohlíží na druhé a jde si tvrdě za svým cílem. V těchto názorech je třeba najít rovnováhu. Moc, peníze, kvalitní automobil, krásná postava nejsou všechno. Na to dne se dnes trochu zapomíná. Křesťanská a etická výchova má ukazovat, že jsou důležitější věci.

Člověk ke svému štěstí a pozitivnímu chování a k výchově potřebuje mít klid, harmonii, mír, pokoj v duši a pokoru v sobě a druhými. V průběhu evolučního vývoje došlo k velkým změnám nejen ve vývoji člověka, ale také ve vývoji společnosti. Společnosti se dramaticky zvětšily. V začátcích společnost čítala asi 50 až 80 členů. Lidé ve společnosti si byli soběstační, ale evoluční vývoj byl spojen i s nárůstem počtu jedinců ve skupině. S tím jak se tyto skupiny zvětšovaly, bylo nutné pro její jednotlivé členy naučit se žít, komunikovat a spolupracovat s ostatními. Tato spolupráce je základem

udržení rovnováhy ve společnosti. Rovnováha také slouží k udržení klidu mezi jednotlivci.

Lidé, kteří nedokáží řešit problémy a nutnou spolupráci a pomoc, nemohou žít ve společnosti. Představme si skupinu tvorů, kteří se seskupí ve společenství, jehož jeden člen je příživník. Kdykoli se ocitne v nebezpečí, kdykoli má hlad, pokaždé mu ostatní pomohou. Tito ostatní členové společenství přitom platí cenu za pomoc, ať už riskováním vlastního života, nebo tím, že se vzdají svého pohodlí nebo volného času. Příživník této pomoci plně využívá, ale je možnost, že za tuto pomoc nezaplátí obdobným způsobem. Následkem tohoto může být, že takovýmto příživníkem může být nakonec každý. Potom se však už nenajde nikdo, kdo by byl ochoten pomáhat ostatním. Všechna lidská společenství by se rozpadla a život ve společnosti by skončil.

Vytvořit tedy skupinu lidí, která je založena na výměně přátelských služeb, není jednoduché. Spokojený život všech členů ve společnosti je tedy založen na principu:

„Já pomohu tobě, když ty pomůžeš mně.“ (Evans, D. *Evoluční psychologie*, 2002, s. 65)

Došla jsem tedy k závěru, že výchovu k sociálnímu a prosociálnímu chování je nutné uplatňovat již od raného věku. Čím déle ve svém životě bude dítě s tímto způsobem chování konfrontováno, bude to lepší nejen pro jeho život, ale pro celou společnost. Důležitá je ze strany vychovatelů víra v člověka a v úspěch výchovy.

2.1 Výchova k sociálnímu a prosociálnímu chování v rodině

Hlavní model prosociálního chování je jistě v rodině. Znamená to nejen výchovu rodičů, ale i širší rodiny. Prosociální chování se objevuje v široké řadě situací, přičemž se i situace stejného typu mohou lišit v mnoha podmínkách.

Přesto se, ale našli výzkumníci, kteří se pokusili hledat osobnostní vlastnosti podmiňující prosociální chování. Pokusím se nyní přiblížit novinový článek, ve kterém bylo zdůrazněno, k čemu někteří badatelé dospěli při studiu vlivu rodiny na prosociální a sociální chování.

Osobnosti lidí, kteří se za druhé světové války podíleli na zachraňování židů, zkoumal psycholog a pedagog Perry London. V 60. letech minulého století dospěl ke třem základním znakům, jež podle něj zachránce spojovaly. London uvádí, že muži i ženy, kteří židům pomáhali, jsou dobrodružné povahy, jsou silně identifikovaní s morálními normami svých rodičů a v době, kdy židům pomáhali, se cítili být na okraji společnosti. Následující studie významné sociální psycholožky Evy Fogelmanové (1980) však Londonova zjištění opravují. Jejich výsledky totiž ukazují, že touha po vzrušení nerozhodovala o samotné pomoci Židům, ale o jejím typu. Dobrodružné povahy volily dobrodružnější způsoby pomoci (převádění přes hranice). Naproti tomu mnoho lidí pomáhalo například poskytnutím úkrytu a stravy, což byla pomoc stejně riskantní, ale méně akční. Oběma výše zmíněnými studii bylo potvrzeno Londonovo zjištění o identifikaci zachránců Židů s morálními normami a hodnotami jejich rodičů. Ukázalo se, že 80% zachránců si z dětství pamatovalo nebo se účastnilo nějakého prosociálního chování.

Pokud tedy rodina ovlivňuje výchovou chování jedince, je důležité se zaměřit na typ rodiny. Mezi námi existují rodiny funkční, které jsou pro společnost nepostradatelné. Vyskytují se, ale také rodiny problémové, které mají své vady, ale významně společnost neohrožují. Tou nebezpečnou variantou jsou rodiny, které jsou disfunkční. Ty už jsou pro naši společnost nebezpečné, protože se v nich již vyskytují problémy, které dítě ohrožují v jeho kladném vývoji. Toto ohrožení způsobuje, že dítě není schopno se prosociálně projevat, protože nemá prvotní vzory a podléhá kultu agrese.

Výchovné problémy naší mládeže jsou způsobeny změnami v tradičním pojetí rodiny. Dřív byla rodina jedinou oblastí, kde se mohl člověk seberealizovat, nyní si může vybrat, zda se věnovat studiu, kariéře, cestování nebo nějakému koníčku. Podle Českého statistického úřadu bydlí samo ve své domácnosti 48 % mužů a 43 % žen. Za posledních deset let přibylo rozvedených mužů skoro o 38 % a žen asi o 33 %. Také počet svobodných se zvedl o desetinu. Naopak ženatých a vdaných ubývá. „Rodina v tradičním chápání se stává menšinovým žánrem“, je na ústupu a lidé stále častěji žijí samostatně. Já se ztotožňuji s tím, že nejlepší výchovu dětem poskytuje tradiční, úplná a funkční rodina (matka, otec, v lepším případě prarodiče). Více generační rodiny mají navíc to kouzlo, že se děti naučí vycházet s nejstaršími členy domácnosti a jsou

(doufejme) ohleduplnější k jejich potřebám, nebo pro ně mohou mít alespoň více pochopení.

V pozitivně fungující rodině jsou rodiče pro své děti již od jejich narození vzorem a tím vlastně ovlivňují jejich výchovu. Dítě též významně ovlivní, je-li rodina úplná nebo neúplná (Kohoutek, 2006). V pozitivně fungující rodině se projevuje atmosféra klidu, porozumění a lásky. Z takového prostředí, vyjde dítě vyrovnané, harmonické a se schopností tuto pozitivnost projevovat dále. Příklad vícegenerační rodiny je ukázán na obrázku č. 1.

Obrázek č. 1 Vícegenerační rodina

2.2 Výchova k sociálnímu a prosociálnímu chování ve škole

Dnešní společnost si začíná uvědomovat, že dochází k nárůstu sociálních problémů. A tam kde vadí, že se nerozlišuje správné od nesprávného, komu není lhostejný úděl bližního svého, komu vadí vulgarizace v médiích, přetvářka hrubost, která se dle mého názoru objevuje všude kolem nás je potřeba provést změny. Je to sice běh na dlouhou trať, ale čím dříve se se změnami začne tím lépe pro nás všechny.

Škola se stává dalším místem pro formování osobnosti jedince. Vzhledem k času, který dnešní děti tráví ve škole, které nejsou pouze institucí, která jim poskytuje intelektuální, ale také osobnostní rozvoj. Smyslem školního vzdělávání by mělo být přinést nejen vzdělání, které je užitečné, ale také takové, které jim pomůže porozumět sobě samým a hodnotám, které dávají životu v podmínkách dnešní konzumní společnosti hlubší smysl.

Škola nesmí být zábavou jen pro děti – škola musí být zábavou i pro učitele. Zvláště žáci nižších tříd se často s učitelem identifikují. Na základních a středních školách se tedy začíná objevovat vyučovací předmět etická výchova.

Etickou výchovou na školách se zabýval již barcelonský prof. Roberto Roche Olivar. Podle něj zavedení etické výchovy do škol v širším smyslu vede k uspořádání vyučovacího procesu a atmosféry školy což vede k pozitivnímu ovlivnění charakteru vzdělávaných.

Etická výchova má podle Roberta Roche Olivara čtyři základní složky, které tvoří pevný celek:

- ❖ **Výchovný program**, který rozvíjí faktory, které podporují pozitivní vývoj osobnosti. Jedná se především o výchovu a aplikaci prosociálnosti a empatie do různých oblastí života.
- ❖ **Určitý styl výchovy**, který je charakterizován přijetím dítěte takové, jaké je. Toto přijetí vede k pozitivní atmosféře ve třídě.
- ❖ **Používání zvláštních metod výchovy**, které jsou prožitkovou pedagogikou, která vede přes prožitek k žádoucím postojům k jejich vytvoření a upevnění, k vybudování hodnotového systému.
- ❖ **Rozvoj prosociálnosti**, program, styl výchovy, metody a způsoby výchovy jsou zvoleny tak, aby chom nevychovaly člověka vzdělaného, tvořivého, ale ne egoistického bezohledného. (Olivar, R. *Etická výchova*, 1992, s. 8)

A proč je tedy dobře, že zavádíme na školách etickou výchovu?

- ❖ Podle průzkumu Dr. Strakové z roku 2009, 74% současných rodičů se domnívá, že disciplína a pořádek ve škole svých dětí je nyní horší než za dob, kdy oni sami byli na základní škole.
- ❖ Vzhledem ke změnám životního stylu společnosti je potřebné žáky ve škole

seznámit s etickými tématy.

- ❖ Vzhledem k relativizaci hodnot je prospěšné, aby škola vyčlenila konkrétní čas, během kterého budou žáci vzájemně reflektovat své etické postoje a ověřenými způsoby si budou osvojovat eticky přijatelné chování.
- ❖ Hodiny etické výchovy jsou ověřeným a účinným nástrojem prevence sociálně nežádoucích jevů a zlepšování školního klimatu.

Dle mého názoru etická výchova vyžaduje systematické a dlouhodobé působení a dostatek času na její realizaci. Při využití možností, které nám etická výchova nabízí, dosáhneme toho,

- ❖ že žáci většinou získají důvěru k učiteli etické výchovy a dokážou se svěřit se svými problémy,
- ❖ že se změní chování žáků v hodinách etické výchovy: ubude sporů a hádek, zvýší se kázeň žáků,
- ❖ že se žáci naučí respektovat i méně přitažlivé nebo zanedbané spolužáky.

Výchova žáka ovlivňuje také ostatní předměty. Výchovu žáků ovlivňuje každý učitel svou osobností, chováním a vztahem k žákům. Mělo by nám jít o to, ať nevychováme z našich dětí „*Já generaci*.“

Osobnost učitele je nejdůležitějším článkem školy. Již ve starém Řecku nebylo ani tak podstatné do jaké školy dítě chodí, ale k jakému učiteli. K učitelům patřili matematici a největší filosofové starověku. Takovýto učitel byl vážený a štědře placený. Dnes se osoba učitele ztrácí za osnovami a horou centrálně přikázaných nesmyslů. Učitel se změnil v realizátora cizích teorií. Ve výchově tedy nejde o typ školy, materiální podmínky, učebnice. Chtěla bych říci, že učitel musí mít ze své práce opravdovou radost a interakce s dětmi ho musí bavit. Jen tak se mu totiž podaří nastolit ve třídě příjemnou a motivující atmosféru, která se posléze přenesení i na jeho žáky. Hlavní podstatou je jaký pedagog je a jaký vztah si dokáže s dětmi vytvořit. Typický obrázek školy je prezentován na obrázku č. 2. V dnešní době není příliš časté, že je vzdělávací instituce hrdá na svůj název a patřičně, tento název prezentuje, jako je to na této škole v obci Běloutín.

Obrázek č. 2 Základní a Materská škola Bělotín

2.3 Vliv masmédií na výchovu k prosociálnímu chování

Člověk je tvor společenský a bez společnosti by nebyl na takové sociální úrovni, na jaké se nachází ve 21. století. Výchovu a vzdělání tak přestává ovlivňovat jen rodina a škola. Velmi významným činitelem vlivu výchovy se stávají massmédiá. Ovlivňují společenské prostředí, společenský vkus, společenské zvyklosti a společenské normy.

Médium je to, co zprostředkovává někomu nějaké informace. Tedy zprostředkovává nejen obsah, ale také sdílení pocitů. A co si máme představit pod pojmem massmédiá? Nazývají se tak proto, že jsou určeny masám nebo, že mohou manipulovat s nespécifikovanými masami, ve kterých mohou být děti, dospělí nebo důchodci. Nabízí se také otázka, zda je snadnější manipulovat se skupinou nebo s jednotlivcem? Média by totiž měla být hlídačem práva a morálky.

Když bezejmenný pračlověk v jeskyni před 5tisíci lety nakreslil své obrázkové informace někde v Peru, Číně nebo v Egyptě, uskutečnil pravděpodobně pokus o první masovou komunikaci. Informoval o tom, co ve skutečnosti viděl, nebo že ulovil zvíře. Vývoj lidské civilizace je spojen s nárůstem masové komunikace. Díky tomuto došlo v komunikaci k obrovskému vývoji od kreseb v již zmiňovaných jeskyních až k písmu, tisku, rozhlasu, televizi a k prozatím největšímu fenoménu internetu. Vývoj elektronických médií jistě není ukončen a až další roky nám ukáží, kam se jejich vývoj bude ubírat.

Různá masmédia nám tedy předávají hromadně nějaké informace, které jsou jejich uživatelům předávány jednostranně. Díky možnostem médií 21. století se může prakticky jejich sdělená informace dostat do celého světa mezi maximálně početnou skupinu lidí. Náš lidský život ovlivňují různá masmédia.

Člověk by tak neměl být jen pasivním příjemcem mediálních informací, ale jejich nabídku by měl kriticky zhodnotit a kriticky si z této nabídky vybrat to, co má pro něj význam a smysl.

Masmédia mají tu moc zveřejnit jakoukoli informaci o komkoli nebo čemkoli a tím ovlivňují vztah lidí k zákonům, etice a morálce. Většina z nás se pohybuje ve vymezených hranicích zákona, protože jejich překročení může vést k trestu nebo sankci.

Média tak používáme k různorodé komunikaci mezi námi. Média nám usnadňují překonávat vzdálenosti časové i místní. Jazyk používáme k verbální komunikaci, která je doplněna neverbálními gesty a mimikou. Komunikace tak probíhá mezi jednotlivci nebo skupinou lidí.

Masmédia se mohou třídit podle různých kritérií:

A) dělení podle technologií

❖ síťová

Internet je v dnešní době velmi využívaným mediálním prostředkem především mladou generací, který v posledních letech prošel největším technickým rozvojem. Internet je volně propojenými sítěmi, které spojují jeho jednotlivé síťové uzly. Internet nabízí

velmi mnoho možností pro jeho uživatele. Uživatelé internetu, ale mohou být rovněž těmito možnostmi ohroženi. Je nutné si u tohoto média uvědomit, že každá akce může vyvolat i negativní reakci.

❖ elektronická

Rozhlas je auditivním prostředkem, který umožňuje nejrychlejší přenos informací. V domácnosti rozhlas spíše doprovází člověka při běžných činnostech, někdy i mimo prostory domu nebo bytu.

Televize je prostředkem audiovizuálním, kdy dochází k propojení zvuku a obrazu na různých vysílacích frekvencích. Televize patří v současnosti k životnímu stylu a její absolutní vyloučení ze života dětí je extrémem, stejně jako nekonečné vysedávání u obrazovky. Myslím si, že pokud dítě nemá vůbec žádnou možnost sledovat televizi je jeho výchova také ohrožena. Nemůže se totiž seznámit s velkým světem, který je kolem nás. Televize totiž bývá častým tématem i v dětském kolektivu. Dítě by tedy bylo z tohoto kolektivu vyloučeno a mohlo by získat pocit méněcennosti. K podstatným znakům televize patří především záměrné a systematické vytváření programu, které ovlivní co největší skupinu diváků.

❖ tištěná

Tištěná média se začala objevovat po vynálezu knihtisku Janem Gutenbergem z Mohuče. Lidé si mohou vybrat mezi vyhláškami, novinami, časopisy, plakáty, brožurami a samozřejmě knihami. Tisková média získávají v současnosti novou kvalitu, protože jsou vydávána v elektronické podobě na internetu a mohou být aktualizována mnohokrát denně. Knihy nás z tištěných médií nejvíce ovlivní. Pomáhají nám k rozvoji představivosti. Tento vliv se nejvíce projevuje u těch nejmenších dětí. Každý z nás přeci v dětství, díky knize bojoval s drakem a bál se pekla. A knihy přeci tak krásně voní.

B) dělení podle obsahu

- ❖ všeobecná (deníky, televize ČT, rádio Impuls)
- ❖ vzdělávací

Vzdělávací funkce masmédií je cestou jak veřejnost seznamovat s novými možnostmi a poznatky v různých oborech, které vývoj přináší. Dobré vzdělávací pořady jsou v zájmu jednotlivců i celé společnosti.

C) dělení podle dosahu

- ❖ celostátní
- ❖ regionální
- ❖ místní

D) dělení podle vlastnictví

- ❖ veřejnoprávní (Česká televize, Český rozhlas)

Veřejnoprávní masmédiium nemá vlastníka je řízeno zákonem a spravováno Radou pro rozhlasové a televizní vysílání a financováno s koncesionářských poplatků.

- ❖ soukromé (Nova, Prima, Frekvence 1)

Média nám tedy zprostředkovávají informace, což je jejich primárním úkolem. Tato zprostředkovaná informace může být, ale také silně zkreslena na cestě k uživateli tím vznikne nová realita. Média mají, ale také sekundární roli:

- ❖ *potvrzovací*, kdy potvrzují to, co si lidé myslí a tímto stabilizují postoje veřejnosti,
- ❖ *destruktivní*, kdy vystupují proti normám a hodnotám a stávají se jejich kritiky,
- ❖ *role tvůrčí*, kterou zdůrazňují některé hodnoty, témata, domněnky čímž zvyšují zájem společnosti o tato témata.

Pozitivním důsledkem médií je dle mého názoru zpřístupnění kultury co největšímu počtu posluchačů nebo diváků. Na zpřístupnění skutečné a kvalitní kultury se nejvíce podílí knihy. Čtenářský návyk se získává především v dětství.

Negativním důsledkem masmédií může být narušení dětské psychiky, která není

připravena na násilí. Násilí na obrazovce děti hůře snáší než násilí v pohádkové knížce, protože dítě si násilí představí dle svého psychického vývoje. Dítě si také není schopno oddělit skutečnost od fikce, na obrazovce je pro něj vše skutečné.

Média mají mít základní závazek a to nenarušovat výchovu a také psychický a fyzický vývoj dítěte. Vliv masmédií na výchovu je dle výše napsaných informací značný. Je tedy potřeba pečlivě vybírat zvolené médium, program nebo obsah textu. Výsostnou roli, právo a zodpovědnost zvláště při výchově mladé generace má rodina a rodinné prostředí. Tohoto práva rodinu nemůžeme zbavit. Vliv médií není možné brát na lehkou váhu.

„Vše, co víme o naší společnosti a o našem světě, poznáváme pomocí médií.“

(Luhmann)

II. EMPIRICKÁ ČÁST

3. Pohledy dětí na vztahy v rodině

K zajímavým postřehům při mém sociologickém šetření došlo při rozhovoru s dětmi, které navštěvují různé kroužky v Domě dětí a mládeže v Hranicích. Metodu rozhovoru jsem využila k navázání bližšího vztahu s dětmi mladšími, mezi 6 až 8lety. Této metody jsem využila v začátku sociologického šetření, z toho důvodu, aby děti při následném vyplňování dotazníku ve variantě č. 1 pociťovaly větší svobodou a jistotu nezneužití svých dotazníkových odpovědí.

Při rozhovorech s dětmi byla důležitá snaha o naladění na jejich vlnu. U takto starých dětí jde o to, že dospělý člověk dokáže jednat jako dítě, a přitom má dokáže projevit dostatek citů a schopností k tomu, že umí dítě ve správný čas obejmout a nedělat mezi dětmi rozdíly. Na dělání rozdílů jsou děti velmi citlivé. Dítě obejmout a tím mu dát pocit lásky je dle Dr. Prekopové J. velmi důležité, a čím je dítě mladší, tím tuto potřebu více pociťuje, s vyšším věkem, ale tato potřeba neustává.

Při mé praxi jsem se utvrdila v názoru, že děti jsou často jiné ve své vlastní rodině, ale mimo rodinu jsou bezprostřednější a pravdivější. Záleží na prostředí a vychovateli. Při rozhovorech s dětmi, se mi děti svěřily i s tím, že jim velmi ubližuje, že se někteří rodiče doma hádají. Rodiče neberou příliš ohledu na ně samé, na své vlastní děti. Ty si ve svém věku neví rady, s touto rodinou situací. Rodiče se stávají v hádce sobeckými.

Jedním z pohledů dětí na vztahy v rodině je, že mají pocit, že rodiče ani příliš nezajímá, jak si vedou navenek, mimo rodinu. Největší lítost, ale děti pociťují z toho, že na ně rodiče mají málo času. Rodiče jsou pracovně velmi vytíženy, a děti jsou pak pouze odkázány na komunikaci se svými kamarády, kteří je v rodině navštěvují. Jsou proto rády, za možnost chodit do různých kroužků.

Další pohled dětí na vztahy v rodině se týkal toho, že se někdy bojí říci rodičům pravdu. Toto je velký problém. Děti nemají pocit jistoty, že je rodiče pochopí, proč jednali tak, jak jednali. Zastávají názor, že je to z toho důvodu, že na ně rodiče mají málo času. Ze strany rodičů je proto důležité si uvědomit, že doba je sice hektičtější než dříve, ale děti jsou ve své podstatě stejné, jen je ovlivňuje prostředí a společnost.

3.1 Cíle, hypotézy a metody sociologického šetření

Cílem mého sociologického šetření bylo ověřit si:

- ❖ zda jsou obecné úvahy ve společnosti, že mládež nemá prosociální chování pravdivé,
- ❖ porovnat prosociální chování v závislosti na pohlaví a věku žáků studentů,
- ❖ porovnat zájem a ochotu žáků a studentů pomoci různě znevýhodněným sociálním skupinám.

Porovnáním mnou zjištěných výsledků vyvrátit nebo potvrdit stanovené hypotézy. Zjištěné výsledky zaznamenat do grafů.

Stanovené hypotézy:

Hypotéza č. 1 Předpokládám, že existují rozdíly ve výchově k pomoci různým sociálním skupinám.

Hypotéza č. 2 Předpokládám, že není pravdivá obecná úvaha, že mládež dnešní doby není vychována k pomoci.

Hypotéza č. 3 Předpokládám, že je na školách zavedení etické výchovy ve školách nedostatečné.

Použité metody sociologického šetření byly rozdílné v části teoretické i empirické.

V části teoretické jsem čerpala z dostupné literatury, která se vztahuje k danému tématu bakalářské práce a je součástí seznamu použité literatury a pramenů.

V části empirické byly použity metody pozorování a rozhovoru s dětmi, které navštěvují kroužky v Domě dětí a mládeže v Hranicích kde jsem absolvovala praxi. Děti navštěvují kroužky sportovní, logické, manuální nebo výtvarné. V rozhovoru bylo osloveno čtyřicet dětí ženského i mužského pohlaví. Jako tazatel jsem se snažila zjistit odpovědi na konkrétní dotazy.

Další metodou sociologického šetření byla dotazníková metoda na základních školách

druhého stupně a středních školách v našem regionu. Dotazníkovou metodou bylo osloveno také čtyřicet žáků ženského i mužského pohlaví.

3.2 Organizace sociologického šetření

Před mým sociologickým šetřením k bakalářské práci jsem provedla pilotní šetření, kterým jsem se snažila upřesnit otázky v budoucnu použitém dotazníku pro žáky a studenty. Na základě tohoto pilotního šetření jsem upravila a zpřesnila dotazy. Vzhled dotazníků byl dvojitý. Pro děti navštěvující Dům dětí a mládeže v Hranicích jsem volila variantu dotazníku č. 1. Vedl mě k tomu nižší věk dětí a mou snahou bylo pouze zjistit, jestli jsou již takto staré děti vedené od rodičů k pomoci druhým a k jaké sociální skupině se tato pomoc vztahuje.

Celkem jsem rozdala 80 dotazníků ve variantě č. 1 dětem nižšího věku. Dotazníky mi byly vráceny v plném počtu, a proto je tento počet dostačující pro utvoření mého vlastního názoru v této části sociologického šetření.

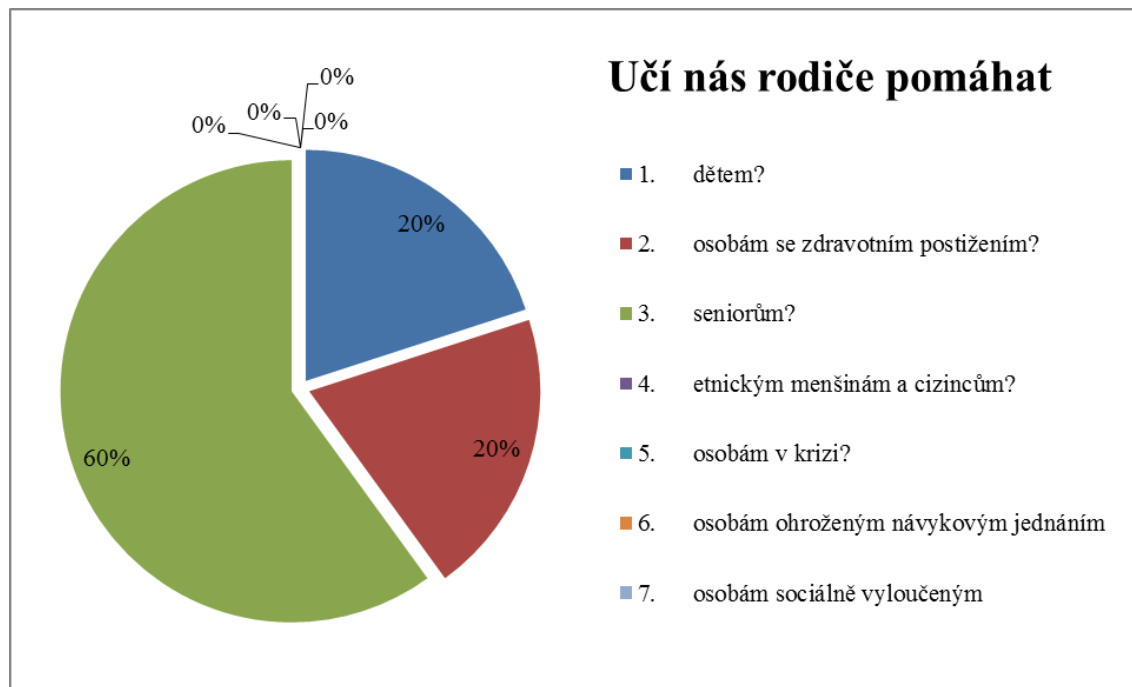
Pro žáky druhého stupně základní školy Tř. 1. máje Hranice a studenty Střední lesnické školy Hranice jsem zvolila variantu dotazníku č. 2. Dotazník byl již sestaven pro děti starší a mládež.

Této skupině studentů jsem rozdala také 80 dotazníků ve variantě č. 2. Ze strany studentů došlo k navrácení 70 dotazníků. Navrácený počet mě mile překvapil, proto jsem těmto studentům prostřednictvím jejich pedagogů poděkovala za jejich sdílnost.

V obou variantách dotazníku jsem volila otázky uzavřené, které nabízely již specifikované možnosti odpovědi.

3.3 Analýza zjištěných odpovědí

Život rodičů, dětí a společnosti přináší mnohé otázky, které jsou spojeny s uměním pomáhat.

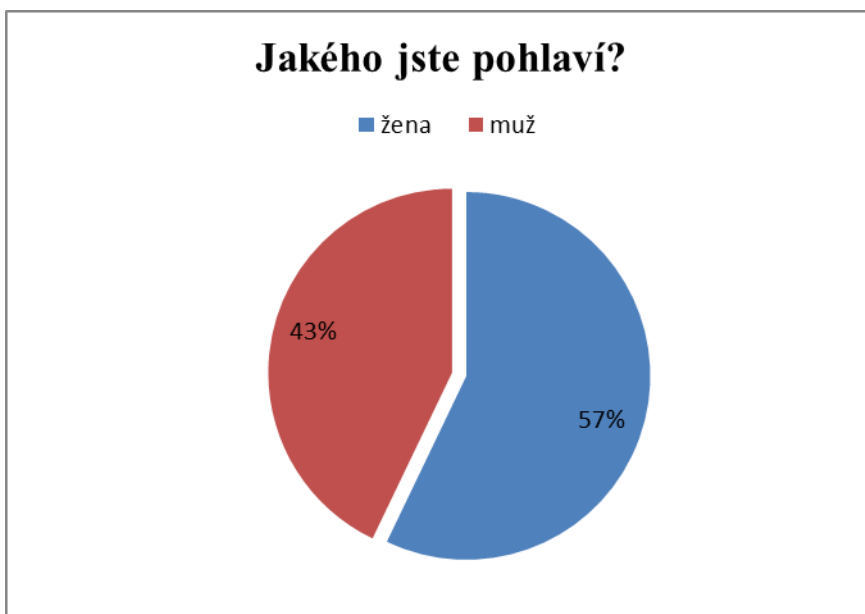

Graf č. 1 Komu jsme naučeni pomáhat

Variantou dotazníku č. 1 jsem se snažila zjistit, zda jsou již děti ve věku 6 až 8 let vedeny ze strany rodičů k projevování schopnosti pomáhat. Dotazník byl rozdán dětem mužského i ženského pohlaví ve stejném počtu. Celkový počet dotazníků byl 80.

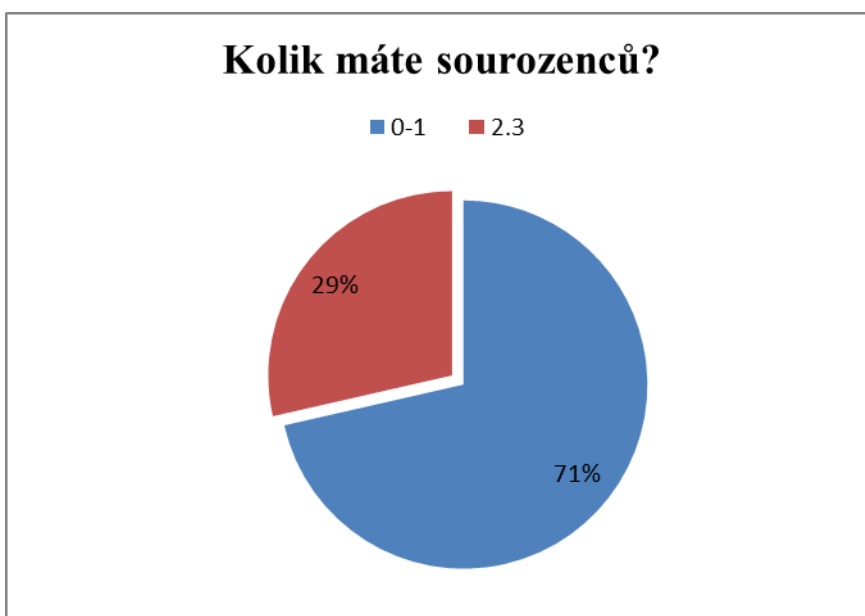
Výsledek dotazníkových odpovědí poukázal na to, že děti v tomto věku, jsou ze strany rodičů, vedeny k pomoci. Rozdíly v pohlaví se v tomto věku ještě neprojevují. Dá se říci, že největší počet dětí a to 60% což činí 48 dětí ze vzorku je ze strany rodičů vedeno k pomoci seniorům. Po 20% je věnována schopnost umění pomoci dětem a osobám se zdravotním postižením.

Hypotéza č. 1 Výsledek tohoto grafu **potvrdil hypotézu, že existují rozdíly ve výchově k pomoci různým sociálním skupinám.** Pomoc se nejvíce projevuje pomocí seniorům, dětem a osobám se zdravotním postižením. Naproti tomu se neprojevila u dětí ochota pomoci etnickým menšinám a cizincům, osobám v krizi a sociálně vyloučeným. Projev pomoci se také neprojevil u osob ohroženým návykovým jednáním.

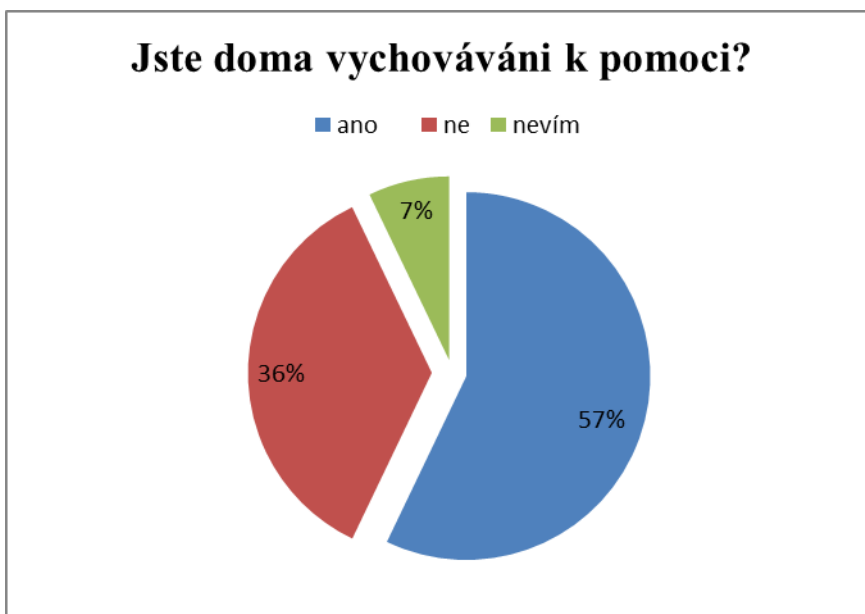
Graf č. 2 Pohlaví respondentů

Výsledek tohoto grafu mě překvapil ve zjištění, že se projevila větší ochota ze strany chlapců odpovídat na dotazníkové šetření.

Graf č. 3 Počet sourozenců

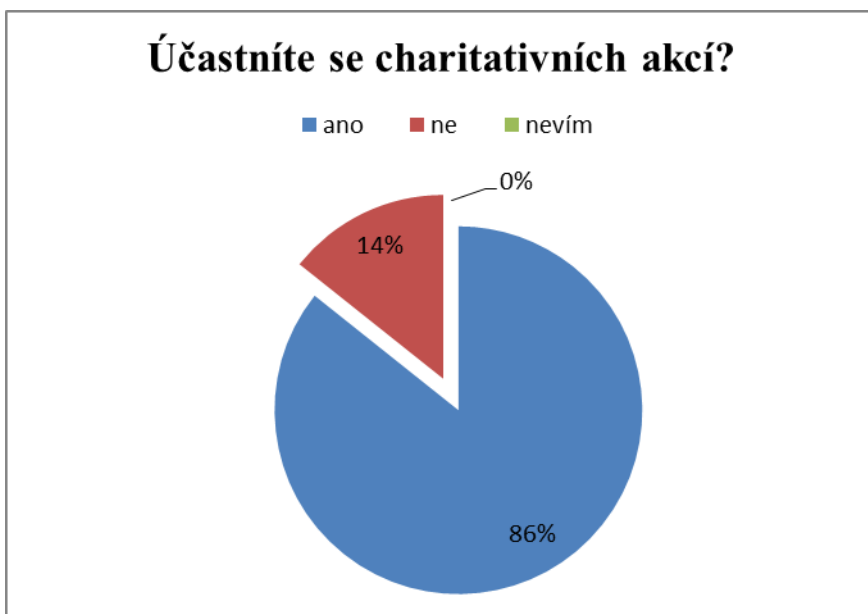
Utvrдила jsem se v názoru, že je ve společnosti stále větší počet jedináčků.

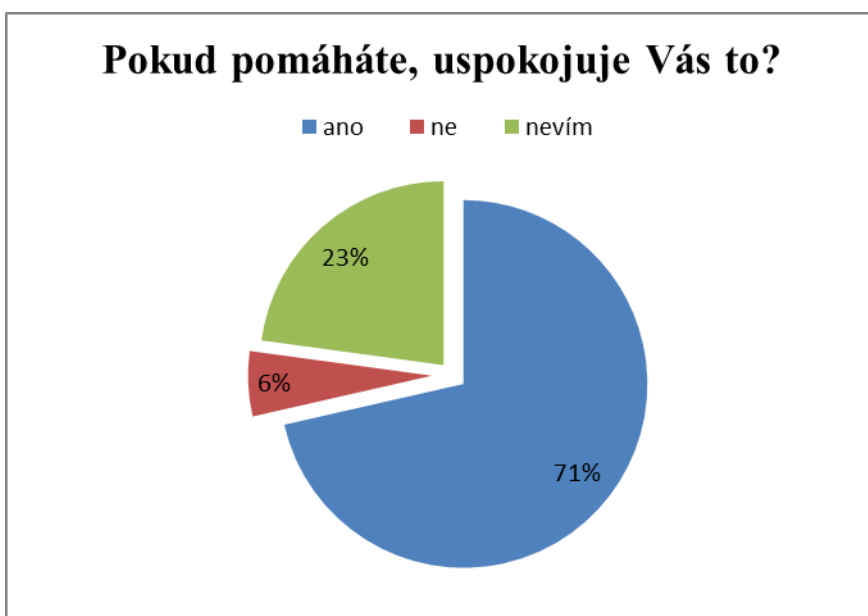
Graf č. 4 Učí Vás doma pomáhat?

Převážná většina studentů odpověděla, že je doma učí projevu prosociálního chování. Z odevzdaných 70ks dotazníků na tuto otázku kladně odpovědělo 40 studentů. Základům k takovému chování jsou studenti rodiči učeni. Rozdíl se, ale projevuje v pomoci různým sociálním skupinám.

Hypotéza č. 2 Odpovědi na otázku: Jste doma vychováni k pomoci? Potvrdily předpoklad, že není pravdivá obecná úvaha, že mládež dnešní doby není vychována k pomoci.

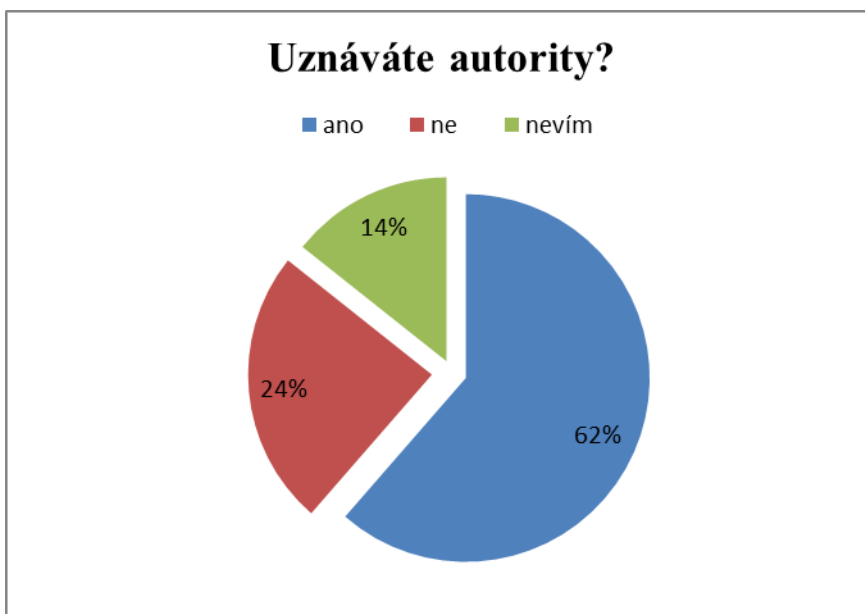

Graf č. 5 Oslovují Vás charitativní akce?

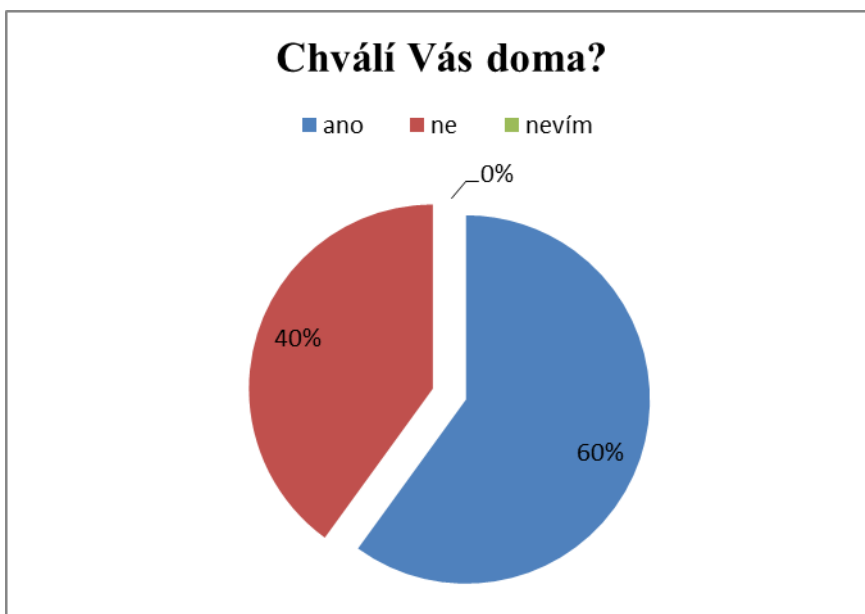
Graf č. 6 Uspokojuje Vás pomáhat?

71% studentů ze vzorku jejich projevovaná nezištná pomoc uspokojuje. Což je snad pro naši společnost pozitivní zjištění.

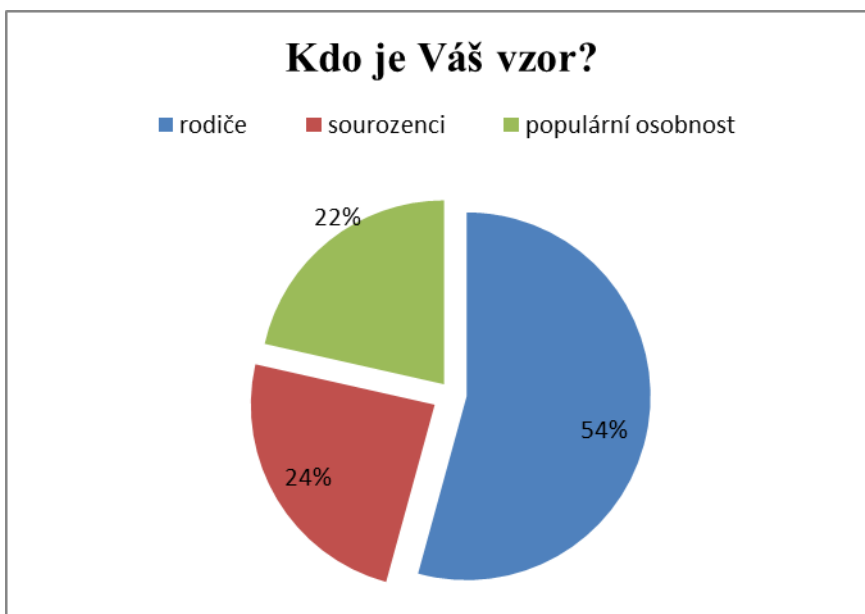
Graf č. 7 Uznáváte autority?

43 studentů na tuto otázku odpovědělo, že autority uznávají. Bylo by asi dobré trochu pozměněnou otázku položit i jejich rodičům pro porovnání výsledků.

Graf č. 8 Pociťujete doma pochvalu?

Studenti na tuto otázku ve 42 případech odpověděli kladně. Je to tedy pozitivní zjištění pro nás rodiče, že naše děti pochvalu z naší strany cítí.

Graf č. 9 Mezi kým máte vzory?

Dle odpovědí na tuto otázku jsou největšími vzory pro děti jejich rodiče. Menší skupinu vzorů tvoří sourozenci. 22% vzorů je ovlivněno médii.

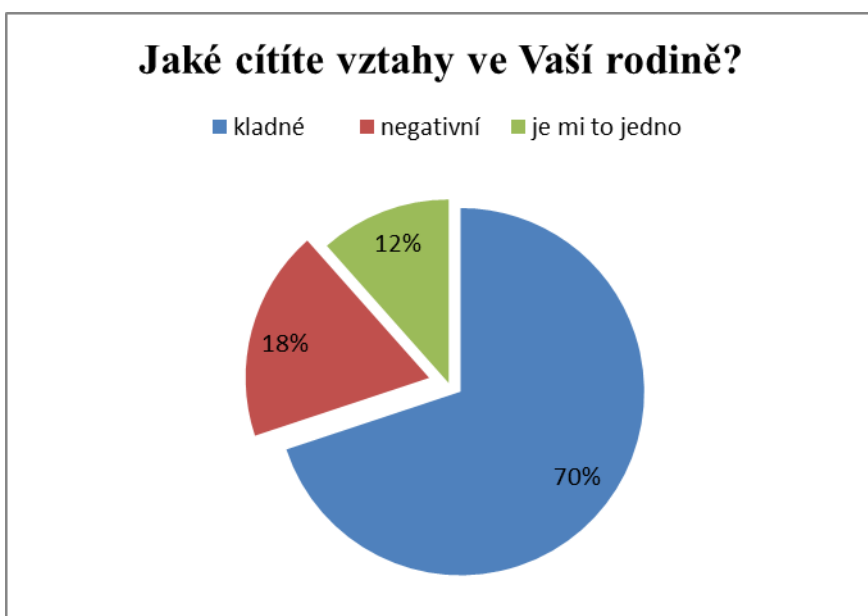

Graf č. 10 Věnují se Vám doma?

Výsledek této otázky mě utvrdil v názoru, že stále v naší společnosti převládá názor, že dětem se má věnovat matka. Dochází sice k drobným změnám. Tato čísla jsou jistě ovlivněna pracovní vytížeností otců a jejich častější, na rozdíl od matek, migrací za prací.

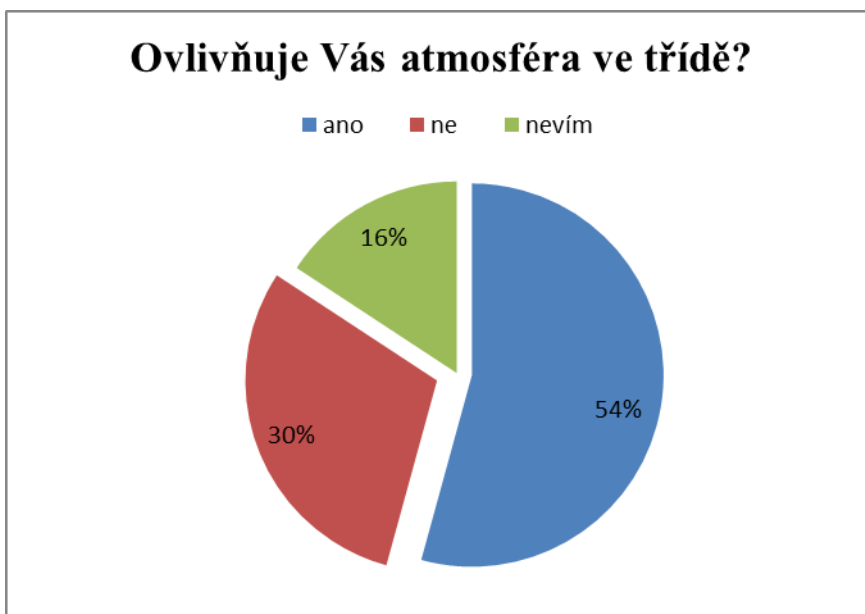

Graf č. 11 Respektují Vás pedagogové?

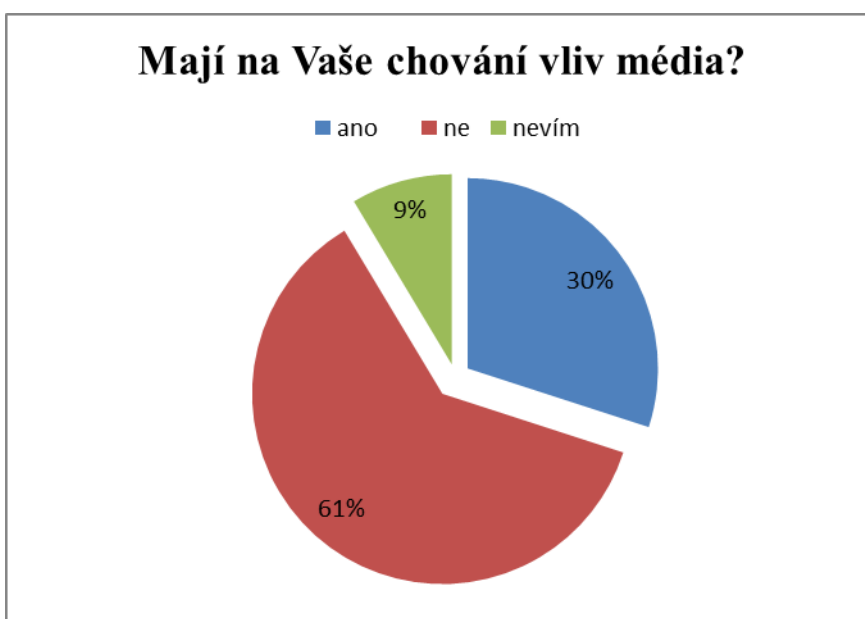
Graf č. 12 Jste ovlivněni vztahy v rodině?

Vztahů v rodině si děti velmi všímají a ve většině je vnímají kladně.

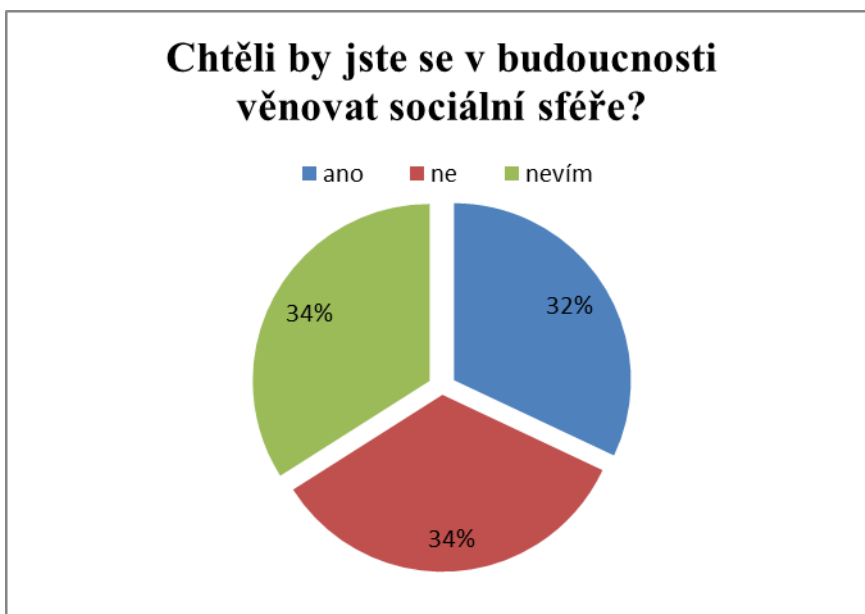
Graf č. 13 Vnímáte atmosféru třídy?

Atmosféru třídy pozitivně vnímá 38 dětí ze vzorku.

Graf č. 14 Vliv médií

Tento výsledek dotazníkového šetření mě překvapil. Očekávala jsem, že děti v dnešní přetechnizované době jsou médií studenti více ovlivněni. Je snad tento výsledek ovlivněn naší výchovou?

Graf č. 15 Je Vaše budoucnost spojena se sociální sférou?

Odpovědi na tuto otázku jsou jistě ovlivněny ještě nedozrálým psychickým vývojem studentů. Jejich další životní zkušenosti toto procentuelní zjištění jistě změní.

Graf č. 16 Etická výchova ve škole

Hypotéza č. 3 Tento výsledek mě utvrdil v názoru, že je správný předpoklad k tomu, že **na školách je zavedení etické výchovy nedostatečné**. Tato hypotéza se mi potvrdila na Střední lesnické škole v Hranicích a na základní škole Tř. 1. máje Hranice.

Závěr

V dnešní společnosti je prosociální chování velmi důležité. Je to takové chování, které se projevuje tolerancí, empatií, ochotou nezištně pomoci. Nezištně znamená, že nebudu očekávat odměnu za projevenou pomoc. Projevená pomoc může být vlastně souborem různých činností, a tím se pak stává sociální pomocí. Takováto pomoc pomáhá jedinci v situacích, kdy jedinec sám nedokáže využít svých vlastních schopností nebo se nedokáže vyrovnat se situací ve společnosti.

Konzumní společnost je více zaměřena na jedince, který je schopen postarat se sám o sebe. Každý z nás toho, ale není schopen. Proto je důležité v každém jednotlivci již od ranného dětství vychovávat schopnost se prosociálně chovat. Nikdo z nás neví, kdy by se mohl dostat do situace, kdy bude potřebovat i malou pomoc od někoho z nejbližších.

K prosociálnímu chování je třeba předložit mladým lidem vzory. Kladný vzor totiž může jednotlivce velmi ovlivnit v jeho budoucím životě, protože pozitivní vzory nabízejí možnost utvářet charakter jedince. Ukazování vzorů má v dnešní společnosti ještě velké mezery. Nicméně i dva lidé se stejným vzorem v dětství, nemusí mít v dospělosti shodnou představu o tom, co je správné a co nikoliv.

Výchova k prosociálnímu chování již od ranného dětství probíhá v nejbližší nebo rozšířené rodině. Výchova by neměla být soutěží v popularitě. Rodiče by si měly uvědomit, že nepotřebují, aby je jejich dítě mělo rádo za jejich benevolentnost, ale aby měly jejich respekt. Čím větší má rodič přirozenou autoritu, tím méně potřebuje hrubé síly a moci.

Dle mého názoru není pro výchovu třeba vytvářet zvláštní okolnosti. Stačí ze strany rodičů žít před dětmi tak, jak chceme, aby se chovaly v budoucnosti. Děti prostě napodobují, to co vidí u dospělých.

Sekundární roli ve výchově má také škola a média. Je důležité, aby se v médiích mluvilo o tom co je morální a co ne.

V rámci mého sociologického šetření jsem dospěla k závěru, že děti jsou ze strany rodičů vychovávány k pomoci. Prosociální chování se nejvíce projevuje ve vztahu k seniorům. To je dle mého názoru pozitivní informace, protože demografický vývoj a stárnutí naší společnosti je značné. Je nutné si uvědomit, že stáří čeká na každého z nás.

V závěru bych chtěla zdůraznit, že téma prosociálního chování je tématem, které je velmi obsáhlé. Jeho hloubku a možnosti v pozitivním ovlivnění společnosti si je třeba velmi rychle uvědomit. Dá se říci, že se v této mozaice ještě objevují bílá místa.

Resumé

Má bakalářská práce je zaměřena na téma prosociálního chování. Důležitá je orientace v této problematice. Z tohoto důvodu je práce rozdělena na kapitoly, kdy se každá z těchto kapitol snaží samostatně shrnout základní informace.

Má bakalářská práce je rozdělena na dvě části. Jedná se o část teoretickou a část empirickou. První dvě kapitoly tvoří část teoretickou a třetí kapitola tvoří část empirickou, která je doplněna několika grafy.

První kapitola je zaměřena na charakteristiku základních pojmů z tématu prosociálního chování a na sociální vztahy v rodině, škole a ve společnosti. Další částí této kapitoly je upozornění na možnost ovlivnění dětí vzory.

Druhá kapitola je zaměřena na výchovu k prosociálnímu chování v rodině, ve škole a ve společnosti. Je zde také zdůrazněn vliv masmédií, jejichž vliv se zvyšuje.

Druhá část bakalářské práce je částí empirickou. Tato část byla zaměřena na metody a průběh sociologického šetření. Byly využity metody pozorování, rozhovorů a dotazníkového šetření mezi dětmi v Domě dětí a mládeže v Hranicích a na základní a střední škole v Hranicích.

Účelem této bakalářské práce je dostat do povědomí, téma prosociálního chování i k jedincům, kteří nejsou s touto problematikou obeznámeni. Další skupinou, která by mohla být touto prací ovlivněna, je skupina, která má o prosociální chování a jeho rozvoj zájem

Anotace

Bakalářská práce na téma „Prosociální chování - současný stav a možnosti rozvoje" je zaměřena na charakteristiku základních pojmů, které se týkají tohoto velmi obsáhlého tématu. Další snahou bylo seznámení se sociálními vztahy v rodině, škole a ve společnosti. V další části je seznámení s výchovou k prosociálnímu chování ze strany rodiny, školy a médií. V empirické části jsem se snažila o zmapování projevů prosociálního chování k různým sociálním skupinám.

Klíčová slova

Empatie, etika, morálka, masmédiá, prosociální chování, rodina, socializace, škola, výchova, vzory, vztahy.

Annotation

The bachelor's work on a theme "Pro-social behavior – current status and development possibilities" is focused on characteristic of basic terms, which are related to this very wide theme. The next effort of this work is to get more familiar with social interactions in the family, at school and in the society. In following section is explanation of a raise of pro-social behaving in the family, at school and in the media. In empirical section I tried to map demonstration of pro-social behavior direction of different social groups.

Keywords

Empathy, ethic, moral, media, pro-social behavior, family, socialization, school, education, model, relationship.

Seznam použité literatury a pramenů

1. BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Public promotion, 2008, 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3
2. EVANS, D., ZARATE, O. *Evoluční psychologie*. Praha: Portál, 2002, 176 s. ISBN 80-7178-611-X
3. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-7178-303-X
4. HAYESOVÁ, N. *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál, 2003, 165 s. ISBN 80-7178-763-9
5. KOHOUTEK, R. *Terminologický slovník pro sociální pedagogy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007, 164 s.
6. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008, 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3
7. NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha: Academia, 1996, 256 s. ISBN 80-200-0592-7
8. OLIVAR, R. *Etická výchova*. Bratislava: Orbis Pictus istropolitana, 1992, 206 s. ISBN 80-7158-001-5
9. ŘEHOŘ, A. *Metodické pokyny k vypracování bakalářské a diplomové práce*. Brno: Institut mezioborových studií, 2008, 47 s.
10. SEKOT, A. *Sociologické texty*. Brno: Institut mezioborových studií, 2004, 79 s.
11. VALENTA, J. *Osobnostní a sociální výchova a její cesty k žákovi*. Kladno: Aisis, 2006, 226 s. ISBN 80-239-4907-X
12. VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Karolinum, 2004, 356 s. ISBN 80-246-0841-3
13. VÍZDAL, F. *Základy psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2008, 186 s.
14. VÍZDAL, F. a kol. *Sociální psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 106 s.
15. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. Praha: ISV - nakladatelství, 1997, 427 s. ISBN 80-85866-20-X
16. *Sociální práce: odborná revue pro sociální práci: periodikum*

17. *Právo a rodina*: odborná revue pro sociální práci: periodikum
18. [http:// www.msmt.cz/](http://www.msmt.cz/)
19. [http:// www. wikipedia.cz/](http://www.wikipedia.cz/)

Seznam příloh

Příloha č. 1: Varianta dotazníku č. 1 pro děti nižšího věku

Příloha č. 2: Varianta dotazníku č. 2 pro studenty

Příloha č. 1

Dotazník č. 1 pro děti nižšího věku

Dobrý den, jsem studentkou Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a chtěla bych Vás požádat o vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je anonymní a vaše odpovědi budou sloužit ke zpracování mé bakalářské práce.

Prosím Vás o označení odpovědí, které nejlépe vystihují danou otázku. Vyplnění dotazníku Vám nezabere více než 5 minut.

Děkuji.

Otázka: Učí nás rodiče pomáhat	Odpověď		
1. dětem?	☐ Ano	☐ Ne	☐ Nevím
2. osobám se zdravotním postižením?	☐ Ano	☐ Ne	☐ Nevím
3. seniorům?	☐ Ano	☐ Ne	☐ Nevím
4. etnickým menšinám a cizincům?	☐ Ano	☐ Ne	☐ Nevím
5. osobám v krizi?	☐ Ano	☐ Ne	☐ Nevím
6. osobám ohroženým návykovým jednáním	☐ Ano	☐ Ne	☐ Nevím
7. osobám sociálně vyloučeným	☐ Ano	☐ Ne	☐ Nevím
8. doplňující informace - věk	☐ 6 - 7let	☐ 7 - 8let	
9. doplňující informace - pohlaví	☐ žena	☐ muž	

Příloha č. 2

Dotazník č. 2 pro studenty

Dobrý den, jsem studentkou Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně a chtěla bych Vás požádat o vyplnění následujícího dotazníku. Dotazník je anonymní a vaše odpovědi budou sloužit ke zpracování mé bakalářské práce.

Prosím Vás o označení odpovědí, které nejlépe vystihují danou otázku. Vyplnění dotazníku Vám nezabere více než 5 minut.

Děkuji!!!

1) Jakého jste pohlaví?

- žena
- muž

2) Kolik máte sourozenců

- 0-1
- 2-3
- více

3) Jste doma vychováváni k pomoci?

- ano
- ne
- nevím

4) Účastníte se charitativních akcí?

- ano
- ne
- nevím

5) Pokud pomáháte, uspokojuje Vás to?

- ano
- ne
- nevím

6) Uznáváte authority?

- ano
- ne
- nevím

7) Chválí Vás doma?

- ano
- ne
- nevím

8) Kdo je Váš vzor?

- rodiče
- sourozenci
- populární osobnost

9) Kdo se Vám doma věnuje?

- matka
- otec
- bez odpovědi

10) Cítíte ze strany pedagogů respekt k Vaší osobě?

- ano
- ne

11) Jaké cítíte vztahy ve Vaší rodině?

- kladné
- negativní
- je mi to jedno

12) Ovlivňuje Vás atmosféra ve třídě?

- ano
- ne
- nevím

13) Mají na Vaše chování vliv média?

- ano
- ne
- nevím

14) Chtěli byste se v budoucnosti věnovat sociální sféře?

- ano
- ne
- nevím

15) Je na Vaší škole zavedena etická výchova?

- ano
- ne